

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Etimológiai adalékok

6. Vogul *χōrñi* 'Decke'

A vog. (KANN.-LIIM.: MSFOu. 101: 257, 427) Szo. *χōrñi* 'одеяло, Decke' az osztj. (KT 340) Kaz. *χōrñi* 'Pelz' átvétele, amely nyilván az osztják népköltészeti termékek révén került át a vogulba, lévén mindkét nyelvben csak a folklórban használatos (l. i. h.). Az osztják szó *-ñi* eleme képző (vö. SAUER, Die Nominalbildung im Ostjakischen 48—9), előtagja pedig egy önállóan nem adatolt 'Oberfläche, obere Schicht, Haut' jelentésű *χōr* szó, vö. (KT 111) Kaz. *ε'λχōr* 'Haut (äußere, des Menschen); Körper, Rumpf (des Menschen; Bedeutung wahrscheinlich Oberfläche des Körpers)' (vö. *ε'λ* 'Körper, Rumpf (des Menschen); Oberfläche des Körpers; Haut'), (KT 329) *χōr'ñōγñi* 'unter dem Fell befindliche Fleischschicht (die z. B. bei einem sehr mageren Tier über den Rippen liegt; da ist kein »richtiges« Fleisch)' (vö. *ñōγñi* 'Fleisch'), *χōrəp'*: (KT 329) *pñti χ.* 'mit schwärzlichem Gesicht, schwärzlich gefärbt', (KT 331) *ñōuñ χ.* 'hell, ziemlich hell, etwas grau' (vö. *pñti* 'schwarz', *ñōuñ* 'weiß, hell'). Megjegyzés: az általam felsorolt adatok egy része a KT-ban (331) tévesen a Kaz. *χōr'* 'Bild, Gestalt (eines Schutzgeistes, Menschen, Tieres)' alá is be van sorolva.

A KT szerint (340) a *χōrñi* mellett van *ķ* kezdetű [!] változat is: *ķ[ōrñi]*, amely azonban megítélésem szerint téves elvonás eredménye, alapja ugyanis egy sajátos mondatfonetikai környezetben létrejött ejtésváltozat: (KT 599) *ōχññ ķō'rñi* 'großer Zobelpelz (*ōχññ* deswegen, weil von den Zobelfellen nicht die Köpfe abgeschnitten werden)', tehát: *-ñ_x- > -ñ_k-*.

A KT 340. lapján idézett szavunknál még másik négy hasonló hangalakú és jelentésű szóra találunk utalást. Vizsgáljuk meg őket:

1. (KT 340) Vj. *ķa'rñi* 'Pelz aus Renntierfell', előtagja a (KT 328) *ķa'r* 'Ochs, Renntierochs' szóval azonos (l. SAUER, i. m. 49);

2. (KT 340) O *χōrñi* 'schlecht gewordener, geflickter Pelz, zeretzter Pelz, Malitza, rycb', előtagjában a (KT 332) Kaz. *χāri: iōγām χ.* 'große Mäuseart(?), rötlich, nicht ganz schwarz; eine kleine Mäuseart (»Ohren sichtbar«)' (vö. *iōγām, iōγām* 'mit Kiefern bewachsene . . . Heide') szót gyanítom. E feltevésemet igazolni látszik az ugyanazon képzett szót tartalmazó

3. (KT 340) Kaz. *χārnñi: χ. so's*, O *χōrñi: χ. sas* 'Hermelin, Wiesel (am Schwanzende nichts Schwarzes)' (vö. *so's, sas* 'Hermelin') jelzős szókapcsolat, hiszen a vörhenyes, barnás színű menyétre vonatkozik.

4. A (KT 332) Vj. *ķōrñi* 'Biberpelz' talán jövevényszó a szelkupból, vö. (ERD.) Ta. *kurñi* 'Hermelin', (CASTR.-LEHT. = MSFOu. 122: 47) N Č Ta. *kur* ua.

7. Osztják $\chi\acute{o}\eta\grave{\iota}$ 'Erdschicht ...'

Az o s z t j. (KT 295–6) Kaz. $\chi\acute{o}\eta\grave{\iota}$ 'Erdschicht am Ufer eines Sees (die sogar einen Menschen trägt)', O $\chi\acute{o}\eta\alpha$ 'auf der Uferwiese befindliche schwankende Erdschicht, am Wasser befindliche Erdschicht (auch in einem See); Sumpflache' mind hang-, mind jelentéstani szempontból kifogástalan megfelelője az alábbi v o g u l szónak: (AHLQV.) $q\acute{o}\eta\eta$ 'waldiges Land zwischen zwei nach entgegengesetzten Richtungen fließenden Strömen', (KANN., közli LIIM.: MSFOu. 134: 251) P $ko\eta\eta\acute{o}\acute{\alpha}$ 'волочек, eine Strecke Landes zwischen zwei Flüssen'. Az osztj. $\acute{\iota}$ -, a -, vog. \acute{a} feltehetőleg képző (vö. SAUER, i. m. 117–8, 126). A vogul szó esetleges további megfelelői: c s e r. (WICHM., Tschert; PS) KH $ka\eta\eta\alpha$, U K $ka\eta\eta\alpha$ 'mager, hager, abgemagert; dürr (von der Erde)' | é s z t $kanger$, $kangur$ 'Steinhaufen, aus Kies gebildeter Hügel': f i n n $kangar$, $kangas$ 'Heide, Sandheide, Sandhügel' (WICHMANN: JSFOu. 30/6: 24 fi., cs., FUFa 16: 40; LEHTISALO: MSFOu. 72: 15, 180; HAKULINEN: Vir. 1949: 201 fi., é.; N. SEBESTYÉN: NyK 52: 344 +vog.; SKES fi., é., ?cs., ?vog.). A cseremis szóban nyugaton és keleten egyaránt a van az első szótagban, ami bizonytalanán teszi e szó ősi voltát (vö. E. ITKONEN: FUF 31: 186), bár a várható keleti cseremis o helyett álló a hang a következő szótag a -jának asszimiláló hatásával magyarázható (vö. E. ITKONEN, i. m. 188). A szó hangalakja a finnugor korban $*ka\eta\eta$ lehetett, jelentése pedig: '(trockener) Landstreifen zwischen (zwei) Seen od. Sümpfen'.

8. Osztják $le\eta\acute{\epsilon}\zeta$ 'arm usw.'

Úgy vélem, hogy az o s z t j. (KT 482) C $le\eta\acute{\epsilon}\zeta$ 'arm, elend, erbärmlich', $le\eta\eta\alpha$ $t\acute{e}\eta\acute{\iota}\delta\alpha\tau$ 'hiukan syö', Kr. $le\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$ 'arm (Ausdruck des Mitleids)', Ni. $le\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$, Kaz. $l\acute{\eta}\eta\acute{\epsilon}\zeta$ '(hypokor.) arm (dem Worte angefügt)', (PD 1060) Ko. $l\acute{\eta}\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$: $k\acute{o}\eta\acute{\alpha}\acute{r}$ - r - $l\acute{\eta}\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$, J $le\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$: $k\acute{e}\eta\acute{\alpha}\acute{r}$ - l . 'köyhä, köyhä raukka; arm' ($k\acute{o}\eta\acute{\alpha}\acute{r}$, $k\acute{e}\eta\acute{\alpha}\acute{r}$ 'köyhä; arm') [(STEINITZ, OstjChr.² 50) Serk. „- $le\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$ bildet Deminutiva (meist mit einer mitleidigen oder verächtlichen Nebenbedeutung), z. B. $p\acute{o}\chi$ - $le\eta\eta\acute{\epsilon}\zeta$ 'Knäblein'"] egyeztethető a m a g y a r felsőfok leg - '(aller)-st' prefixumával és a c s e r. (WICHM., Tschert) J $l\acute{\eta}\eta$, U $l\acute{\eta}\eta$, M $l\acute{\eta}\eta$ 'sehr (J), ziemlich, ganz, recht (U), sehr viel (M)', U $l\acute{\eta}\eta$ $ku\eta\eta$ 'ziemlich groß, recht groß' szóval (az idevágó fontosabb irodalmat l. MSzFE). A fgr. alapalak $*l\acute{\eta}\eta\zeta$ (MSzFE) lehetett, az ugorban $*-\eta-$ > $*-\eta\acute{k}-$ változás történt. Szavunk az alanyelvben módosítószó lehetett, amint erre a mai rokon nyelvi megfelelők is utalnak. Mint-hogy a szó a cser.-ben és a m.-ban preopozicionális, az osztj.-ban pedig poszt-opozicionális helyzetben található, nem tartom kizártnak, hogy a m. $-leg$, $-lag$ határozórag is idetartozik, tehát az (ős)magyarban állhatott volna mind a szó előtt, mind a szó után, s a szóalakban elfoglalt helye vezethetett a funkció- és jelentéshasadáshoz, ill. ahhoz, hogy illeszkedő rag vált belőle.

9. Tavgi $k\acute{o}\delta\alpha\eta$ 'pillangó'

A t a v g i (MIKOLA: NyK 72: 80) $k\acute{o}\delta\alpha\eta$ [- $\delta'a$ -] 'pillangó, бабочка' egy tőről fakad a következő szamojéd szókkal: j u r. (LEHT.: JurWb. 205) Sj. $\chi\acute{u}\delta\acute{u}\eta\eta\eta\eta\eta$ 'Ameise', M $\chi\acute{u}\delta\acute{u}\eta\eta\eta\eta\eta$ 'Ameise, Spinne'; s z e l k. (CASTR.-LEHT.: MSFOu. 122: 50) N $k\acute{e}\delta\acute{\acute{a}}$, Čs. $ke\acute{c}\acute{a}$, Ke. $ket\acute{c}\acute{a}$, Ta. $k\acute{i}\acute{c}\acute{a}$ 'Ameise', (DONNER, közli JOKI: UAJb. 41: 156) Tim $q\acute{e}\delta\acute{z}\acute{a}$ ua., (ERD.) Ta. $k\acute{i}\eta$ 'kleine Fliege,

Käferchen, Ameise'; k a m. (DONNER-JOKI, KamWb. 28) *kēdamgə*, *kēdamge* 'Ameise'; k o i b. (MSFOu. 64: 19, 31) *kaduma* 'Ameise'. Ezeket pedig a v o g. (KANN., WV 123) *kaškaŋi* stb.: TJ *künškaškaŋi*, AK *χόνσαο'συλ*, P *koššii* stb. | o s z t j. (KT 352) DN *χᾶσῆαι*, V *ἔφ'τῆνι*, O *χυσῆα* 'Ameise' szókkal rokonították (TOIVONEN: FUF 19: 134; FUV; COLLINDER, CompGr. 129 ?-lel; MSzFE, *hangya* alatt). A tavgi -j, jur. -m^σα, -mga, kam. -mge, -mge, koib. -ma, vog. -kaŋi, -γῆ, osztj. -ῆαι, -ῆε, -ῆα' képzők, a kikövetkeztethető uráli alapalak — COLLINDERrel (CompGr. 406) ellentétben — *kuča 'Ameise, irgendein Insekt' lehetett (a kikövetkeztetett tövégi magánhangzót illetően vö. COLLINDER, i. m. 189).

10. Szelkup *tatqo* 'Ski laufen'

A s z e l k. (ERD.) Ta. *tatqo* 'Ski laufen', (LEHT.: MSFOu. 122: 327) Tur. *tōātqo* ua., (DULSON, közli BOUDA: JSFOu. 69/5: 8) *tāt* (o: *tāt-*) 'Ski fahren' az alábbi szócsaládhoz tartozik: f i n n *suksi* 'Ski, Schi, Schneeschuh'; é s z t *suks*, *sukse* 'Schneeschuh', *suisk*, *suusk* 'ua., hölzerner Schlittschuh' | m o r d. (PAAS., MordChr.) *soks* 'Schneeschlittschuh' | o s z t j. (KT 1051) DN *tōχ*, Vj. *ἰῶχ*, Kaz. *аῶχ*, O *ἰῶχ* 'Schneeschuh ohne Fellohle' | v o g. (KANN., közli LIIM.: MSFOu. 125: 307) TJ *tōt*, P *τοβφτ*, (KANN., közli LIIM.: FUF 29: 173) AK *τοβ'τ* 'Ski', (VNGy. 2: 711) É *tāut* 'hótalp' || s z a m. j e n. (CASTR.) Ch. *turo*, B *tudo* 'Schneeschuh'; t a v g i *tūta* ua. (LINDSTRÖM: Suomi 1852: 87 fi., o.; AHLQVIST, MMdGr. 172 fi., md.; SETÄLÄ: JSFOu. 14/3: 15, 34 fi., md., vog., JSFOu. 30/5: 76 fi., md., o., vog., jen. tvg.: Beitr. 204, 239; FUV; SKES stb.). A szócsalád **sukse* 'Ski; Ski laufen' uráli kori nomen-verbumból származik (vö. COLLINDER, CompGr. 409).

HONTI LÁSZLÓ

Etymologische Beiträge

6. Wogulisch *χῶρῆι* 'Decke'

Das Sosva-wogulische *χῶρῆι* 'Decke' ist eine Übernahme des Kazym-ostjakischen *χῶρῆι* 'Pelz', das durch die Vermittlung der Volksdichtung in das Wogulische gelangte. Das Element -*ῆι* des ostjakischen Wortes ist ein Suffix, während *χῶρ* ein Wort ist, das allein auftretend nicht belegt ist und das wahrscheinlich 'Oberfläche, obere Schicht, Haut' bedeutet.

7. Ostjakisch *χῶρῆι* 'Erdschicht'

Das Kazym-ostjakische *χῶρῆι* 'Erdschicht am Ufer eines Sees (die sogar einen Menschen trägt)' ist die etymologische Entsprechung des Pelym-wogulischen *κοηκά* 'eine Strecke Land zwischen zwei Flüssen'. Beide Wörter gehören zu der Familie des finnischen *kangar*, *kangas* 'Heide, Sandheide, Sandhügel'.

8. Ostjakisch *lencs* 'arm usw.'

Der Verfasser hält das obige ostjakische Wort für vergleichbar mit dem ungarischen Präfix *leg-* (zur Bezeichnung des Superlativs).

9. Tawgi *kōdaj* 'Schmetterling'

Das angeführte Tawgi-Wort ist die etymologische Entsprechung des jurakischen *χūdumga* 'Ameise, Spinne' und des selkupischen *kīta* 'kleine Fliege, Käferchen'. Diese Wortfamilie ist uralischen Ursprungs: wogulisch *kaškaï : künšk*. 'Ameise', ostjakisch *χāššāï* u. a.

10. Selkupisch *tatqo* 'Ski laufen'

Der Verfasser ordnet das obige selkupische Wort der Familie des finnischen *suksi* 'Ski, Schi, Schneeschuh' zu, das uralischen Ursprungs ist.

LÁSZLÓ HONTI